

חובת ביטוח אחריות של מעביד בשל פגיעה בעובד שנגרמה על ידי שימוש ברכב מנועי בדרך ציבורית

פרופ' דניאל פרידמן *

מבוא

1. החוק לתיקון פקי ביטוח כלי רכב של מגווע (סיכוני צד שלישי), תשכ"ח—1967 הרחיב במידה ניכרת את תחומי חובת הביטוח בגין השימוש ברכב מנועי. בפקי ביטוח כלי רכב המקורית משנת 1947 נקבעו לחובת הביטוח חריגים חשובים. בין היתר, נקבעו קבוצות בני אדם שכלפיהם לא היתה קיימת כלל חובת ביטוח. על קבוצות אלה נמנו נוסעים בכלי הרכב של המבוטח¹, וכן עובדים של המבוטח שנפגעו במהלך עבודתם אצלו². חריגים אלה בוטלו על ידי החוק לתיקון פקי ביטוח כלי רכב של מגווע (סיכוני צד שלישי), תשכ"ח—1967. בעקבות תיקון זה קיימת לאמיתו של דבר, חובת ביטוח כלפי כל אדם³, ובלבד שנתקיימו לגבי התנאים הכלליים הגוררים תחולתו של העקרון הכללי בדבר חובת ביטוח — היינו, קיום אחריות בגין מוות או חבלה גופנית שנגרמו ע"י שימוש ברכב מנועי בדרך ציבורית. כיום, החריגים לחובת הביטוח מצומצמים והינם משני סוגים:

א. אחריות שאין צורך לכסותה בפוליסה. המדובר באחריות של מעביד כלפי עובדו במידה שהיא מכוסה על ידי חוק הביטוח הלאומי או על ידי ביטוח מרצון, וכן בחבות לפי חוזה. בקטגוריה זו אין מוענק פטור מוחלט מחובת ביטוח, אלא שבני אדם עליהם מוטלת חובת הביטוח רשאים להסתפק בפוליסה שאיננה מכסה סיכונים מסויימים.

* פרופ' חבר, אוניברסיטת תל-אביב.

¹ ס' 6 (1) (ב) (11) לפקודה המקורית. אולם בסעיף משנה זה נקבע חריג לחריג שמכוחו היתה קיימת חובת ביטוח כלפי קבוצות נוסעים מסויימות שהוגדרו בו. סעיף משנה זה בוטל על ידי החוק לתיקון הפקודה משנת 1967. הדיון לפני התיקון גדון בששון, ביטוח נפגעי תאונות דרכים, בעמ' 41 ואילך ועמ' 50 ואילך וכן פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 26 ואילך, והגו עדיין בעל חשיבות לגבי מקרים שהתיקון משנת 1967 איננו חל עליהם (ראה סעיפים 19 ו-20 לחוק המתקן משנת 1967).

² ס' 6 (1) (ב) (1) לפקודה המקורית. הסעיף הוחלף באמצעות התיקון לפקודה משנת 1967 ותיקון משנת 1969 (ס' 5 להלן). הדיון לפי הפקודה המקורית (לפני התיקונים) גדון בפרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 21 ואילך, וכן ששון, ביטוח נפגעי תאונות דרכים, עמ' 39 ואילך.

³ בס' 3 (1) לנוסח החדש של הפקודה נקבע, אמנם, שאין צורך לכסות חבות של מעביד כלפי עובדו במידה שחבות זו מכוסה על ידי חוק הביטוח הלאומי או על ידי ביטוח מרצון. אולם אין לראות בתריגים אלה פטור מחובת ביטוח כלפי עובדים. משמעות החריגים היא שבמקרים אחדים מסתפק החוק בתחליף לביטוח אחריות המעביד כלפי עובדיו. כך הדבר כשחבות המעביד מכוסה על ידי חוק הביטוח הלאומי (בקשר לכך ראה להלן ס' 5 ואילך) או באמצעות ביטוח מרצון (ראה להלן ס' 23 ואילך). במלים אחרות, החוק דורש ביטוח המעביד כלפי עובדיו בגין אחריות הנובעת משימוש ברכב מנועי בדרך ציבורית. אלא שביטוח זה איננו חייב להיות דווקא לפי הפקודה.

ב. פטור מוחלט מחובת ביטוח. פטור זה נקבע בסעיפים 4–6 לנוסח החדש של הפקודה. הפטור חל על רכב של המדינה ועל רכב מגוועי כשהוא נהוג לצרכי המשטרה בידי שוטר או לפי הוראותיו. כמו כן חל הפטור מחובת ביטוח על רשות מקומית ששר האוצר העניק לה פטור בהודעה שפירסם ברשומות, וכן על תאגיד שהיגו בעלים של מאה כלי רכב לפחות ואשר הרשות המוסמכת פטרה אותו מחובת ביטוח. מתן הפטור, כאמור, על ידי שר האוצר או על ידי הרשות המוסמכת, מותנה במילוי תנאים המפורטים בפקודה⁴.

2. כאמור, העקרון הכללי בדבר חובת ביטוח הוא כיום רחב ביותר. כדי למלא אחר דרישות הפקודה יש צורך לבטח מפני כל חבות⁵ בגין מוות או חבלה גופנית לכל אדם שנגרמו על ידי השימוש ברכב מגוועי בדרך ציבורית. החבות קיימת כלפי כל אדם, הן כלפי אנשים הנמצאים מחוץ לרכב (הולכי רגל, נהגים ונוסעים בכלי רכב אחרים) והן כלפי אלה הנמצאים בתוכו.

3. החריגים שנקבעו לחובת הביטוח, ביחס לסיכונים אותם צריכה הפוליסה לכסות⁶ הינם מצומצמים ביותר. חריגים אלה נקבעו בשני סעיפי משנה לס' 3 לנוסח החדש של הפקודה. הסיפא של ס' 3 קובעת לאמור:

...אין חובה שהפוליסה תכסה —

(1) חבות של מעביד בשל מוות או חבלה גוף של עובדו, אם החבות מכוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשכ"ח—1968, או על ידי ביטוח מרצון, ובמידה שהיא מכוסה כאמור;

(2) חבות שבחווה⁷.

4. ס' 3 (1) כולל בחובו שני חריגים — חבות של מעביד בגין פגיעה בעובדו, אם החבות מכוסה על ידי חוק הביטוח הלאומי ובמידה שהיא מכוסה על ידי אותו חוק. החריג השני מתייחס אף הוא לחבות של מעביד בגין פגיעה בעובדו. חריג זה חל אם החבות מכוסה על ידי ביטוח מרצון ובמידה שהיא מכוסה על ידי אותו ביטוח. חריג נוסף, ביחס לחבות שבחווה, נקבע בס' 3 (2) לפקודה. במסגרת מאמר זה אתרכו בשני החריגים הקבועים בסעיף 3 (1) לנוסח החדש של הפקודה, המתייחסים שניהם לחבות של מעביד בגין פגיעה בעובדו.

חבות של מעביד בשל מוות או חבלת גוף של עובדו, אם החבות מכוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי... ובמידה שהוא מכוסה כאמור

5. התקיקה האנגלית בשטח של ביטוח כלי רכב מעולם לא הצטיינה בבהירות יתרה, והמחוקק המנדטורי הוריש לנו סעיפים שעד היום קשה לעמוד על כוונת מנסחיהם. ס' 3 (1) לנוסח החדש של הפקודה, שמקורו בחקיקה ישראלית, מלמד שהמחוקק הישראלי לא נטש, בשטח זה, את המסורת הבריטית. החריג מנסה לשלב בפקודת ביטוח כלי רכב הוראות של חוק הביטוח הלאומי

⁴ הדיון בפטורים המפורטים בסעיפים 4–6 לפקודה חורג ממסגרת מאמר זה.
⁵ כפוף לחריגים מצומצמים ביותר שזכרו בס' 1א לעיל ואשר נקבעו בסעיפי משנה 3 (1) ו-3 (2) לנוסח החדש של הפקודה. סעיפי משנה אלה מצוטטים להלן.
⁶ ראה סעיף 1א לעיל.

והוא נקבע תחילה בחוק לתיקון פק' ביטוח כלי רכב משנת 1967⁷. אולם עד מהרה עמדו על כך שהסעיף איננו משביע רצון, ובשנת 1969 התקבל תיקון לתיקון⁸, בו נוסח החריג האמור מחדש.

למרבה הצער, במקום לבטל לחלוטין חריג מיותר זה, בחרו לתקנו, בצורה שלא נטלה ממנו את ערפולו. החריג, לדעתנו, עדיין מיותר וספק אם ניתן לייחס לו משמעות רבה (ראה ס' 12—14 להלן).

6. שרשיו של חריג זה געושים בפקודה המנדטורית ובחקיקה האנגלית בשטח של ביטוח חובה. המחוקק המנדטורי קבע, בעקבות חקיקה אנגלית מקבילה, כי אין חובה שהפוליסה תכסה אחריות בגין מוות או חבלה גופנית שנגרמו לעובד של המבוטח אשר נפגע מתוך עבודתו ובהמשך עבודתו אצל המבוטח⁹. כבר אז קשה היה להבין מה היה הטעם בקביעת חריג זה שיש והגדירוהו כאחת ההוראות החשובות ביותר בפקודה¹⁰. הועלתה השערה כי הכוונה היתה לשחרר מחובת ביטוח כלפי אדם הזכאי לפיצויים לפי פק' הפיצויים לעובדים¹¹. אם, אמנם, זו היתה הכוונה הרי שהפקודה, לפי גיסוה, לא הוציאה כוונה זו מן הכוח אל הפועל, כדברי השופט זוסמן, בע"א 183/58, המוסד לביטוח לאומי נ' דובי:

„גם הפרשנים האנגלים לא התעלמו מן העובדה, כי האנשים אשר הוצאו מחובת הביטוח בסעיף 6 (1) (ב) (1) הנ"ל אינם בדיוק אותם האנשים אשר יקבלו פיצויים בהתאם לחוק הפיצויים לעובדים”¹².

7. החריג אשר שיחרר מעביד מחובת ביטוח אחריות בגין מוות או חבלת גוף לעובדו, אשר נפגע מתוך עבודתו ובהמשך עבודתו אצל אותו מעביד, הורחב באמצעות הפסיקה ונקבע שמטרת החוק מחייבת את הפירוש לפיו אחריותו של עובד אחד בגין פגיעה בחברו לעבודה איננה חייבת ביטוח אם המעביד אחראי אחריות שילוחית למעשי העובד המזיק, והפגיעה בעובד הנפגע היתה „מתוך עבודתו ובמהלך עבודתו” אצל המעביד המשותף¹³.

8. ההסבר לקביעתו של חריג זה געוץ, כנראה, בכך כי בשעה שהנהיגו באנגליה ובישראל (וכן בארצות נוספות) חובת ביטוח לגבי שימוש ברכב מנוע, כבר נהגו מדינות אלו חוקי פיצויים לעובדים. נתעוררה השאלה מה יהיה דינו של

⁷ היה זה ס' 4 לחוק לתיקון פק' ביטוח כלי רכב והוא תיקון את ס' 6 לפקודה המקורית. כיום מצויה, כאמור, הוראה זו בס' 3 לנוסח החדש של הפקודה.

⁸ ראה ס' 2 לחוק לתיקון פק' ביטוח כלי רכב של מנוע (סיכוני צד שלישי) (מס' 2), תשכ"ט—1969. וראה גם הערה 28 להלן.

⁹ ס' 6 (1) (ב) (1) לפקודה.

¹⁰ הצעה לתיקון פקודת ביטוח כלי רכב מנועי (סיכוני צד שלישי), תשכ"ה—1965, ה"ח מס' 639, עמ' 135. הצעה זו הניבה את החוק לתיקון הפקודה משנת 1967.

¹¹ פקודה זו בוטלה בינתיים וזכויותיו הסוציאליות של עובד שנפגע במהלך עבודתו קבועות כיום בחוק הביטוח הלאומי.

¹² פס"ד י"ד, 227, 231. ראה גם *Izzard v. Universal Ins. Co.* [1937] A.C. 773, 781-782.

¹³ ע"א 519/60, המוסד לביטוח לאומי נ' בוכמן (פס"ד ט"ו, 2281) והשווה: *Ellis v. Hinds* [1947] 1 All E.R. 337; *Lees v. Motor Insurers' Bureau* [1952], 2 All E.R. 511.

עובד אשר נפגע במהלך עבודתו על ידי רכב מנועי, שעה שעובד זה זכאי לפיצוי בגין אותה פגיעה מכוח חוק הפיצויים לעובדים. היש להעניק לעובד הנפגע גם את היתרונות של ביטוח חובה, כאשר האחראי בנוזיקין הוא המעביד הנושא בתשלום לפי חוק הפיצויים לעובדים (וכיום בתשלום דמי ביטוח למוסד לביטוח לאומי)? לאמיתו של דבר אין לשאלה זו מקום כלל. חוקי הפיצויים לעובדים וכמוהם

חוק ביטוח לאומי, ביחסם לדיני נזיקין, יכולים לקבוע אחת משתיים:

- (1) שהסעד אשר גקבע בחוק הפיצויים לעובדים (או בחוק הביטוח הלאומי) הוא סעד בלעדי, אשר ישמש תחליף לסעד בדיני נזיקין, באופן שעובד אשר נפגע יהיה זכאי לסעד הקבוע באותו חוק ותו לא, או
- (2) שהזכות לפיצויים בנוזיקין תעמוד בעינה בצד התגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי או לפי חוק הפיצויים לעובדים (בין בדרך של ברירה בין הסעדים, ובין כסעד המשלים את התגמולים שבחוק)¹⁴.

במקרה הראשון לא מתעורר כל קושי שהרי אם אין לעובד זכות תביעה בנוזיקין כנגד מעבידו ממילא אין למעביד צורך בביטוח אחריות כלפיו¹⁵. במקרה השני קשה לראות מדוע יישללו מהעובד היתרונות המוענקים על ידי החקיקה המחייבת עריכת ביטוח. אם החוק משאיר בידי העובד זכות תביעה בנוזיקין, בין בנוסף לתגמולים מטעם המוסד לביטוח הלאומי (או חוק הפיצויים לעובדים) ובין במקום תגמולים אלה אין סיבה למנוע מן העובד את האפשרות ליהנות מהחקיקה בדבר ביטוח חובה, שלא נועדה אלא להבטיח את יעילותו של הסעד בדיני נזיקין. אך נראה כי קיימת השקפה לפיה יש לשחרר מעביד החייב בתשלום פרמיה למוסד לביטוח לאומי (או לקרן פיצויים לעובדים) מהצורך לשלם פרמיה נוספת עבור ביטוח אחריות הגובעת משימוש ברכב מנועי, כלפי אותם עובדים. אולם אם יש הצדקה להשקפה זו, היא צריכה למצוא את ביטויה בביטול אחריותו של המעביד בנוזיקין כלפי עובדיו ולא בביטול חובת הביטוח, שעה שהאחריות בנוזיקין נשארת בעינה.

9. בהזדמנות קודמת צויין כי אין לחריג זה כל הצדקה¹⁶, וכי אין זה ברור מדוע רצה המחוקק לשלול מעובד את היתרונות המוענקים על ידי פקודת ביטוח כלי רכב, רק משום שהוא זכאי ליהנות מהוראות פקי הפיצויים לעובדים. האחריות לפי פקי הפיצויים לעובדים לא היתה מותנית בקיום רשלנות כלשהי, אך מצד שני סכומי הפיצויים לפיה היו מוגבלים, באופן שתביעת פיצויים בנוזיקין עשויה היתה לזכות את התובע בסכום גבוה יותר. פקודת הפיצויים לעובדים לא מנעה בעד עובד שנפגע לתבוע פיצויים בנוזיקין, אך העניקה לו ברירה בין קבלת תשלום לפי הוראות הפקודה לבין תביעת פיצויים בנוזיקין. ומדוע לא יוכל עובד שנפגע, אשר בחר לתבוע לפי דיני נזיקין, ליהנות מההוראות של פקודת ביטוח כלי רכב?

¹⁴ לבעיה זו של תרופות אלטרנטיביות ראה: Friedman, Some Aspects of the Problem of Alternative Remedies in Relation to Automobile Accidents (1968), 17 Kansas R.L. 23.

¹⁵ במקרה כזה אין צורך לקבוע בחוק פטור מפורש מחובת ביטוח כלפי עובדים של המבוטח, בנקודה זו ראה ס' 14 להלן.

¹⁶ פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 23 ואילך. לביקורת על חריג זה ראה גם ששון, ביטוח נפגעי תאונות דרכים, עמ' 40 ואילך ובעיקר הערה 2, שם.

10. החריג המשתרר מעביד מחובת ביטוח כלפי עובדו אשר נפגע במהלך עבודתו אצלו זכה לביקורת הריפה בפס"ד של בית המשפט העליון. השופט ויתקון הסביר את חוסר ההגיון שבהוק במלים אלו:

„הדין לפיו אין עובדו של המבוטח נופל לגדר ביטוח חובה איננו משביע רצון. דין זה מקורו בשיקול שמכל מקום זכאי העובד לפיצויים (או אצלנו כיום לגימלה לפי חוק הביטוח הלאומי) ושאינו לדרוש מהמעביד לדאוג, לשלם גם בעד פיצויים או גימלאות כאלה וגם בעד ביטוח צד שלישי לפי הפקודה, אך השיקול הזה אינו עומד במבחן המציאות. זכויותיו של העובד הנפגע לפי פקודת הפיצויים לעובדים אינן זהות לזכויותיו לפי פקודת הנוזקין האזרחיים, ואין טעם מבחינת ההגיון או הצדק, מדוע יגרע חלקו של העובד, לפחות במידה שזכויותיו לפי פקודת הנוזקין עולות על זכויותיו לפיצויים לעובדים או לגימלאות, מחלקו של נפגע סתם, שאין לו זכויות אלא לפי פקודת הנוזקין“¹⁷.

ביקורת זו לא נפלה על אזניים קשובות, ובמקום לבטל חריג זה, בחר המחוקק הישראלי לנסות להתאימו לחוק הביטוח הלאומי.

11. בטרם נדון בהריג הישראלי נזכיר בקצרה את עיקרי השיטה שנבחרה לשילוב הזכות לתגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי עם זכות התביעה לפי דיני נוזקין.

העובדה שהעובד הנפגע זכאי לתגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי איננה שוללת את זכותו לתבוע בנוזקין, ואחת היא אם המזיק הוא מעבידו או צד שלישי אחר. אולם מתביעת הפיצויים בנוזקין יש לנכות את התגמולים שקיבל העובד או שהוא זכאי לקבל מהמוסד לביטוח לאומי¹⁸. במילים אחרות, העובד זכאי לתבוע בנוזקין את היתרה או העודף שבו עולה תביעתו בנוזקין על דמי התגמולים

¹⁷ ע"א 519/60, המוסד לביטוח לאומי נ' בוכמן (פס"ד ט"ו, 2881, 2291).

¹⁸ ראה ס' 150-155 לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), ס' 82 לפק' הנוזקין (נוסח חדש), וכן ע"א 61/55, מנן צ'טוור נ' גרוסברג (פס"ד י"ז, 190), ע"א 62/60, המוסד לביטוח לאומי נ' החברה המרכזית לשיכון (פס"ד י"ד, 1115), ע"א 412/59, פירמל נ' כן נוז (פס"ד י"ט (1), 388), ע"א 51/65, מרקשייר נ' רוזן (פס"ד י"ט (2), 184, 188-189), ע"א 158/65, פורווין נ' העשית אבן וסיר בע"מ (פס"ד י"ט (2), 678, 682), ע"א 617/66, חברת נצרת לממתקים נ' רמביןסקי (פס"ד כ"א (1), 443), ע"א 152/68, מחסני חמץ בע"מ נ' ברנשמיץ (פס"ד כ"ב (2), 914), ע"א 295/69, שושן נ' החברה לעבודות חוץ ונמלים בע"מ (פס"ד כ"ג (2), 357).

יצויין שיש לנכות את תשלומי המוסד לביטוח לאומי מתביעת הנפגע אפילו אם המוסד לא תבע את המזיק מכוח סברוגציה או שתביעת המוסד נגד המזיק נדחתה, ראה ע"א 512/64 וע"א 295/69 הנ"ל.

אולם חוק הביטוח הלאומי חוקן באופן שנקבע כי המוסד לביטוח לאומי לא יהיה זכאי, בתביעה מכוח סברוגציה, ליותר מ-75% מסך כל הפיצויים המגיעים מהצד השלישי. בדרך זו מובטח לנפגע שחרף ניכוי תשלומי המוסד מתביעתו יזכה לפחות ב-25% מסך כל הפיצויים שחייב בהם המזיק. כך הדבר כאשר המזיק הוא צד שלישי שאיננו מעבידו של הנפגע או עובד אחר של אותו מעביד אשר המעביד אחראי למעשיו. אולם נראה שמזיק אשר הוא מעבידו של התובע (במובן ס' 82 (ב) לפק' הנוזקין) זכאי לתבוע את ניכוי מלוא הגימלה אפילו אם היא עולה על 75% מדמי הפיצויים. וראה גם הערה 19 להלן.

המשתלמים לפי חוק הביטוח הלאומי¹⁹. מצד שני, המוסד לביטוח לאומי זכאי לסברוגציה כלפי האדם האחראי לנוק ביהס לסכומים ששולמו על ידי המוסד²⁰. מכאן שאחריותו של המזיק בדיני נזיקין, נשארה ללא שינוי²¹, אלא שבמקום לשלם את מלוא הפיצויים לעובד הנפגע נחלק התשלום באופן שחלקו נמסר למוסד לביטוח לאומי (עד כדי הסכום שהמוסד שילם או עתיד לשלם לנפגע)²², ואילו היתרה משתלמת לנפגע עצמו. אולם המוסד איננו זכאי לסברוגציה כלפי מעבידו של הנפגע או כלפי עובד אחר שהמעביד נושא באחריות למעשה הנזיקין שבוצע על ידו²³.

התוצאה היא שחוק הביטוח הלאומי גורר הפחתת סכומי הפיצויים שמעביד

¹⁹ אולם זכות הסברוגציה של המוסד הוגבלה על ידי ההוראה הקבועה כיום בס' 152 (א) לחוק הביטוח הלאומי שבו נאמר כי המוסד, „לא יהיה זכאי לסכום העולה על 75% מסך כל הפיצויים המגיעים מהצד השלישי למוסד ולזכאי לגימלה כאחד...“ . לדוגמא בניח שפלוני פגע ברשלנותו בשמעון וגרם לו נזק המוערך (לפי העקרונות המקובלים בדיני נזיקין) ב-20 אלף ל"י, אולם רשלנותו התורמת של שמעון הגיעה לכדי 50%. התאונה היתה תאונה בעבודה ותגמולי המוסד ששולמו לשמעון הסתכמו בסך 9 אלפים ל"י. אחריותו של פלוני בנזיקין מסתכמת בסך 10 אלפים ל"י (50% מ-20 אלף ל"י) ואלמלא ההוראה שבס' 152 לחוק הביטוח הלאומי היה הסך הנ"ל מתחלק באופן שהמוסד הוא זוכה ב-9 אלפים ל"י ואילו שמעון (הנפגע) היה זוכה ב-1000 ל"י בלבד. אך לאור האמור בס' 152 הנ"ל יזכה שמעון ב-2,500 ל"י ואילו למוסד ישולם הסך של 7,500 ל"י. וראה גם ס' 151 לחוק הביטוח הלאומי. אולם נראה שההגבלה לפיה אין לזקוף את תשלומי המוסד כנגד יותר מ-75% מדמי הפיצויים המגיעים לעובד איננה חלה מקום שהנתבע הוא מעבידו של התובע (במובן ס' 80 (ב) לפק' הנזיקין). שכן הגבלה זו איננה נזכרת בס' 80 לפק' הנזיקין המורה על ניכוי גמלאות המוסד לביטוח לאומי מתביעת העובד כנגד המעביד. הגבלת הניכוי ל-75% מדמי הפיצויים נקבעה בס' 152 לחוק הביטוח הלאומי המדבר במקרה שבו עומדת למוסד זכות סברוגציה נגד המזיק. נראה, איפוא, שהוראה זו שבס' 152 איננה חלה מקום שהתביעה היא נגד מעבידו של הנפגע, שכנגדו אין למוסד זכות סברוגציה.

²⁰ ראה את האסמכתאות המובאות בהערה 18 לעיל. אולם המוסד איננו זכאי לתבוע מכוח סברוגציה את מעבידו של הנפגע או עובדים של אותו מעביד אם המעביד אחראי למעשה הנזיקין שבוצע על ידו. ראה ס' 82 לפק' הנזיקין (נוסח חדש), ע"א 426/63, המוסד לביטוח לאומי נ' זינגר (פס"ד י"ח (2), 299) וס' 21 להלן.

²¹ ראה את האסמכתאות המובאות בהערה 18 לעיל ובעיקר ע"א 51/65 וע"א 512/64 הנזכרים שם. וכן ע"א 479/65, וירר נ' הרנוי (פס"ד כ' (1), 468, 472), אולם במקרה שהמזיק הוא מעבידו של הנפגע מופחתת אחריותו בנזיקין. שכן תשלומי המוסד מנוכים מתביעת הנפגע ואילו המוסד איננו זכאי לסברוגציה כנגד המעביד (כפי שהוגדר בס' 82 (ב) לפק' הנזיקין). ראה ס' 82 לפק' הנזיקין וע"א 479/65 וע"א 426/63 הנ"ל.

²² אולם זאת בכפוף לאמור בהערה 19 לעיל.

²³ ס' 82 לפק' הנזיקין וראה ע"א 426/63, המוסד לביטוח לאומי נ' זינגר (פס"ד י"ח (2), 299), והערות 20 ו-21 לעיל.

אחראי להם בנוזיקין כלפי עובדיו²⁴. שכן מתביעת הפיצויים של העובד בנוזיקין מנכים את הסכום שהעובד קיבל או זכאי לקבל מהמוסד לביטוח לאומי²⁵, ואילו המעביד איננו חייב להחזיר למוסד לביטוח לאומי את התגמולים ששולמו על ידו²⁶.
12. ומכאן להריג שנקבע ברישא של ס' 13 (1) לנוסח החדש של פק' ביטוח כלי רכב. ההריג קובע, כאמור, כי אין חובה שהפוליסה תכסה, "חבות של מעביד בשל מוות או הבלת גוף של עובדו, אם החבות ממוסה על ידי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי... ובמידה שהיא ממוסה כאמור". מקריאת ההריג מתקבל הרושם שמקורו בכלבול מושגים ובהעדר הבחנה ברורה בין ביטוח אחריות (ביטוח נגד סיכוני צד שלישי) לבין ביטוח ישיר.

פק' ביטוח רכב מנועי מהייבת ביטוח אחריות, שהינו ביטוח של המזיק הפוטנציאלי מפני אחריותו כלפי צדדים שלישיים. לעומת זאת, הנהיג חוק הביטוח הלאומי שיטה של ביטוח סוציאלי המבוסס על ביטוח ישיר. חוק הביטוח הלאומי איננו מבטח מעבידים או אנשים אחרים מפני אחריות בנוזיקין. הוא מבטח קבוצות אנשים מסוימות, המוגדרות בחוק, נגד נזקים ישירים (הינו נזק אשר עלול להגרם לנפגעים עצמם). במילים אחרות, נשוא הביטוח שונה בשני החוקים: פקודת ביטוח רכב מנועי מהייבת ביטוח אחריותו בנוזיקין של המשתמש ברכב מנועי כאמור בס' 2 לפקודה. לעומת זאת, חוק הביטוח הלאומי מבטח, כביכול, את חייהם ואת שלומם ובריאותם של עובדים כהגדרתם בפרק ג' של החוק. פרק ג' של חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) איננו מבטח, איפוא, מעבידים מפני חבות כלשהי, אלא הוא מבטח את העובדים עצמם מפני פגיעה. וס' 31 לחוק המגדיר "מיהו מבוטח" לפי פרק ג', איננו מותיר כל מקום לספק בעניין זה²⁷. משום כך כאשר נאמר בס' 3 (1) לפקודה כי אין חובה לכסות, "חבות של מעביד... אם החבות ממוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי..." הרי מתקבל הרושם שבפנינו הוראה הסרת משמעות, מן הטעם הפשוט שפרק ג' לחוק הביטוח הלאומי איננו מכסה

²⁴ יתרון זה שהוענק למעביד, במקרה של פגיעה בעובדו, ניתן גם לעובדים של אותו מעביד אשר למעשה הם אחראי. ראה הגדרת "מעביד" בס' 82 (ב) לפק' הנוזיקין וס' 21 להלן.

²⁵ לאור זאת נפסק כי מקום שהמזיק הוא המעביד חייב הנפגע לנקוט באמצעים סבירים למימוש זכויותיו לפי חוק הביטוח הלאומי, שכן בדרך זו הוא מביא להקטנת הנזק. ראה ס' 15-16 להלן.

²⁶ מקום שלתאונה אחראים הן המעביד והן צד שלישי נוסף זכאי המוסד לביטוח לאומי לתבוע מכוח סברוגציה אותו צד שלישי שאיננו בגדר מעבידו של הנפגע. בד"צ 61/61, קמ"ג שריקי (פס"ד ט"ז, 2604), נפסק כי במקרה כזה זכאי המזיק שנתבע על ידי המוסד לתבוע השתתפות ממעבידו של הנפגע, חרף העובדה שהמעביד עצמו נהנה מהחסיונות בפני תביעת המוסד לביטוח לאומי. בינתיים נפתרה השאלה באמצעות הוראת חוק אשר שחררה את המזיק, שנתבע על ידי המוסד לביטוח לאומי, מאחריות כדי סכום ההשתתפות שהמעביד צפוי היה להתחייב בתשלומו. ראה ס' 153 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב].

²⁷ הסעיף מכיל רשימה ארוכה של מבוטחים הכוללת (כפוף לחריגים המפורטים בסעיף) בין היתר עובדים, עובדים עצמאיים, אנשים הנמצאים בהכשרה מקצועית, חברי מגן דוד אדום, חברי כנסת ועוד.

כלל „חבות של מעביד“. הפרק מכסה את העובדים עצמם בפני פגיעה בעבודה. נכון הדבר שפרק ג' הנ"ל עשוי להשפיע על חבות המעביד בנוזיקין, שכן תגמולי הביטוח הלאומי מנוכחים מדמי הפיצויים שהמעביד עשוי להתחייב בנוזיקין כלפי עובדיו (ראה ס' 11 לעיל). אלא שאין בכך כדי להפוך את הביטוח הלאומי לביטוח מפני חבות של מעבידים כלפי עובדיהם.

13. יתכן שניתן לפרש את סעיף 3 (1) הנ"ל כאומר שהמעביד איננו חייב לבטח את אחריותו לפי הפקודה ביחס לסכומים המשתלמים לעובדיו במישורין לפי חוק הביטוח הלאומי, במידה שסכומים אלו גוררים הפחתת חבותו של המעביד כלפי עובדיו לתשלום פיצויים בנוזיקין. לדוגמא, נניח שאחריות המעביד בנוזיקין (לפני ניכוי תשלומי הביטוח הלאומי) כלפי עובד שנפגע היא 10 אלפים ל"י. העובד זכאי לקבל מהביטוח הלאומי סך 3 אלפים ל"י. מכיוון שהמוסד לביטוח לאומי איננו זכאי לפנות בתביעה אל המעביד ביחס לסכום זה, תהיה אחריות המעביד בנוזיקין מוגבלת לסך 7 אלפים ל"י. לפי הפירוש שהוצע לעיל, הרי כל מה שמבקשת פקודת ביטוח רכב מנועי לומר, ברישא של ס' 3 (1), הוא כי המעביד רשאי לבטח את אחריותו בנוזיקין כלפי עובדיו לאחר ניכוי תשלומי הביטוח הלאומי, באופן שהביטוח, בדוגמא שהובאה לעיל, יכסה רק חבות של 7 אלפים ל"י.

14. פירוש זה נתמך, אולי, על ידי התיקון שהוכנס לחריג הנ"ל באמצעות החוק משנת 1969²⁸, אך גם הוא איננו משביע רצון. שכן לאור הפירוש נראה החריג כמיותר. פקי ביטוח רכב מנועי עוסקת בביטוח אחריות. ביטוח זה, מטבע בריאתו, מתייחס לאחריות הקיימת מכוח הדין הכללי. פקי ביטוח רכב מנועי איננה עוסקת ואיננה צריכה לעסוק בקביעת כללי האחריות בנוזיקין ותחומיה²⁹. דבר זה געשה בחיקוק אחר. מובן מאליו שכללי האחריות בנוזיקין משפיעים על חבות המבוטח וכן על אחריות המבטח לפי פוליסה לביטוח צד ג'. אלא שהדבר איננו מצריך העתקת כללי האחריות בנוזיקין לתוך פקי ביטוח רכב מנועי. כשם שאין, למשל, כל צורך לקבוע כחריג לס' 3 שאין צורך כי הפוליסה תכסה מקרה שבו נגרם הנזק עקב רשלנותו הבלעדית של הגפגע. במקרה כזה לא תחול על המבוטח אחריות מכוח דיני נוזיקין, וממילא יהא המבטח, בביטוח אחריות, פטור מחובת תשלום. דבר זה הוא מובן מאליו ואין כל טעם לציין בפקודה, שאדם איננו חייב לדאוג לביטוח אחריות מפני אחריות שאיננה קיימת. מאותה סיבה אין צורך לציין בפקודה שאם תשלומי הביטוח הלאומי גוררים הפחתת אחריותו של המעביד בנוזיקין, הרי

²⁸ החריג כפי שנוסח בתיקון לפקודה משנת תשכ"ח—1967 קבע כי אין חובה לכסות „חבות בשל מוות או חבלה או חבלה גופנית של עובד במידה שהחבות מכוסה לפי...חוק הביטוח הלאומי...“. התיקון מס' 2 משנת תשכ"ט קבע כי החריג חל על „חבות של מעביד בשל מוות או חבלה גופנית של עובדו אם הוא מכוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי... ובמידה שהוא מכוסה כאמור“. התיקון השני מדגיש, איפוא, שהחריג חל על חבות של מעביד להבדיל מחבות של מוזיק אחר שאיננו בגדר „מעביד“. שכן תשלומים לפי חוק בביטוח הלאומי גוררים הפחתת חבותו של המעביד, אך אין הם גוררים הפחתת חבותם של מוזיקים אחרים. ראה גם ס' 11 לעיל.

²⁹ עם זאת, השפיעה הפקודה בעקיפין על כללי האחריות בנוזיקין לפחות במובן זה שנקבע כי הפרת ההוראה שבס' 2 לפקודה עשויה לשמש בסיס לתביעה בגין הפרת חובה חקוקה (ס' 63 לפק' הנוזיקין), ראה פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 237 ואילך.

שאינן צורך שהביטוח יכסה אחריות מלאה (לפני ניכוי תשלומי הביטוח הלאומי) שאיננה קיימת ומותר להסתפק בביטוח האחריות המופחתת. מכל מקום נראה לנו שהפירוש שהוצע (ס' 13 לעיל) הוא הפירוש הסביר ביותר, אף שלאורו נראה החריג כמיותר.

15. נושא שלגביו ניתן לעורר את שאלת תחולתו של החריג מתייחס למקרה שבו היתה הפגיעה בעובד מכוסה לפי חוק הביטוח הלאומי, אך העובד נמנע מלתבוע תגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי או שמסיבה אחרת איבד זכותו לפי החוק.⁸⁰ אף לגבי מקרה זה ניתן להטיל ספק אם יש לחריג חשיבות של ממש, שכן בהתאם לפסיקה מוטל על העובד הנפגע לנקוט באמצעים סבירים כדי להפחית את נזקו של המעביד ולשם כך עליו לפעול לקבלת תשלומי המוסד. ואם לא עשה כן עשוי בית המשפט לנכות מתביעת העובד נגד מעבידו את אותם סכומים שהעובד היה זכאי לקבל מהמוסד לביטוח לאומי, אילו דאג למימוש זכויותיו לפי חוק הביטוח הלאומי.⁸¹

מכאן שהעובדה כי העובד נמנע, מסיבה בלתי סבירה, מלתבוע את המוסד לביטוח לאומי לא תשפיע על אחריות המעביד בנוזיקין. אחריות המעביד כלפי עובדו תשאר אחריות מופחתת, היינו סכום הפיצויים שהעובד עשוי לזכות בו יקבע לאחר ניכוי התשלומים שהעובד זכאי היה לקבל מהמוסד (אם כי בפועל נמנע מלקבלם). ומכיוון שאחריות המעביד הינה אחריות מופחתת, הרי שאחריותה של חברת הביטוח של המעביד תופחת ממילא בהתאם. ניתן, איפוא, לומר שהחוק איננו צריך לפטור מחובת ביטוח לגבי אחריות שאיננה קיימת. מקום שהמעביד פטור מתשלום אותו חלק של הפיצויים, "המכוסה" על ידי תשלומי הביטוח הלאומי שהעובד זכאי לקבלם (בין אם מימש העובד את זכותו ובין אם לאו), אין הפקודה צריכה לשחרר מחובת ביטוח לגבי אותו סכום המופחת, ממילא, מדמי הפיצויים שהמעביד אחראי להם.

16. אולם לא בכל מקרה שבו לא עלה בידי העובד לממש את זכויותיו כלפי המוסד יוכל המעביד לדרוש ניכוי הסכומים להם זכאי היה העובד לפי חוק הביטוח

⁸⁰ כגון שתביעת העובד נגד המוסד התיישנה מחמת שלא הוגשה במועד, או שהעובד לא ניהל את התביעה כראוי (לא הביא עדויות שהיו ברשותו או הסתפק בהחלטתו של ערכאה ראשונה שעה שהיו לו סיכויים טובים לזכות בערעור), השווה: ע"א 344/67, מקורות נ' גרינברג (פס"ד כא (2) 706).

⁸¹ ע"א 592/60, "הקורחים" נתניה בע"מ נ' ביטוח (פס"ד כ"א (1), 281), ע"א 77/67, מדינת ישראל נ' דהאן (פס"ד כ"א (2), 128, 138), ע"א 164/68, החברה לבנין ולעבודות ציבוריות נ' אנואר (פס"ד כ"ג (1), 58, 68) וע"א 344/67, הגזבר בהערה 30 לעיל.

נראה שהובתו זו של העובד היא כלפי מי שנחשב כמעביד (כמוגדר בס' 82 לפק' הנוזיקין) אך לא כלפי מוזיק אחר, שכן אחריותו של מוזיק שאיננו, "מעביד" איננה מושפעת על ידי תביעת העובד כלפי הביטוח הלאומי. שכן המוסד לביטוח לאומי זכאי לסברוגציה כלפי מוזיק שאיננו בנדר מעביד. הדבר עולה מהאסמכתאות שצוטטו בהערה זו, וראה גם ע"א 479/65, דיר נ' הרנוי (פס"ד כ' (1), 468, 471). בשאלה אם חובה זו של העובד קיימת כלפי מעביד הצפוי לתביעה לפי ס' 185 לחוק הביטוח הלאומי ראה הערה 60 להלן.

הלאומי. גראה שהמבחן הוא מבחן הסבירות⁸², ובמקום שהעובד נקט באמצעים סבירים למימוש תביעתו נגד המוסד, אך מאמצים אלו לא נשאו פרי, לא יוכל המעביד לדרוש לנכות מתביעת העובד את הסכומים שהעובד זכאי היה לקבל מהמוסד לביטוח לאומי, אך לא שולמו לו בפועל⁸³. שאלה היא אם במקרה כזה חל החריג לחובת ביטוח שנקבע בס' 3 (1) לפקודה. מחד גיתן לומר שחלק מדמי הפיצויים שהעובד זכאי להם מכוסים על ידי חוק הביטוח הלאומי, ומשום כך אין המעביד חייב לבטח את אחריותו ביחס לחלק זה של דמי הפיצויים. מאידך, חלק זה של דמי הפיצויים לא שולם בפועל על ידי המוסד לביטוח לאומי, ואף לא ינוכה מתביעת העובד בנוזיקין נגד מעבידו⁸⁴. בנסיבות אלו עדיף, לדעתנו, הפירוש לפיו החריג מחובת הביטוח חל רק אם ובמידה שזכויות העובד לפי חוק הביטוח הלאומי גוררות הפחתת אחריות המעביד בנוזיקין. מקום שיש לעובד זכות תביעה נגד המוסד, אך הזכות לא מומשה, וקיומה איננו גורר הפחתת אחריות המעביד בנוזיקין – אין מקום, לדעתנו, להחלת החריג, אך השאלה איננה נקיה מספיקות⁸⁵.

17. התנאי לתחולת החריג הוא שמדובר ביחסי מעביד-עובד. מקובלת הדעה לפיה נחשב ראובן לעובד של שמעון אם הוא מועסק על ידי שמעון לפי הוזה של שירות (contract of service) להבדיל מ"חווה לשירותים" (contract for services). דיון מפורט בסוגיה זו של הגדרת "עובד" חורג מהמסגרת הנוכחית⁸⁶.

⁸² בע"א 592/66, "הקודחים" נתניה בע"מ נ' בימון (פס"ד כ"א (1), 281) נפסק מפי השופט ברגון כי בעניין זה יש להחיל את העקרונות הכלליים בדבר חובת החובע, לנקוט בכל צעד סביר להקטין את ההפסד שנגרם לו כתוצאה ממעשה העוול של הנתבע. השאלה מה נחשב לסביר בנסיבות המקרה הוא בעיקרה שאלה של עובדה שחובת הוכחתה על הנתבע; ואחד המבחנים להתנהגות סבירה הוא אם אדם זהיר היה פועל באותו אופן אילו העוול שבגישו לו היה נעשה על ידיו לעצמו... (עמ' 284–285 לפסה"ד). ראה גם ע"א 344/67, מקורות בע"מ נ' גרינברג (פס"ד כ"א (2), 706).

⁸³ ע"א 344/67, מקורות בע"מ נ' גרינברג (פס"ד כ"א (2), 706). במקרה זה דחה המוסד לביטוח לאומי את תביעת בני משפחתו של עובד שנפטר. הם לא הגישו תביעה לביה"ד לביטוח לאומי כנגד המוסד, ותבעו בנוזיקין את המעביד. ביהמ"ש העליון פסק מפי השופט ויתקון, כי: "אין לומר... שבהמנעם מלעמוד על תביעתם לפני ערכאות הביטוח הלאומי הפרו המשיבים את חובתם לנקוט אמצעים סבירים כדי להקטין את נזקם" (עמ' 709 לפסה"ד). ראה גם הערה 32 לעיל.

מקום שהמויק איננו בגדר "מעביד" של הנפגע נראה שאין הוא זכאי להתלונן על כך שהעובד לא תבע את המוסד לביטוח לאומי וזאת בין אם הנפגע עשה זאת מסיבה סבירה ובין אם לאו, ראה הערה 31 לעיל.

⁸⁴ שכן אנו מניחים שהעובד נהג בגדר הסבירות אף שתביעתו נגד המוסד נדחתה. ⁸⁵ אשר למקרה שבו צפוי המעביד לתביעה מצד המוסד לביטוח לאומי מחמת שהוא לא נרשם או לא שילם דמי ביטוח, ראה ס' 22 להלן.

⁸⁶ פסק הדין המנחה בשאלת הגדרתו של עובד הוא ע"א 47/48, אנושכין נ' פוטרמן (פס"ד ה', 4). וראה גם: ע"א 325/60, היימן נ' אילקה בע"מ (פס"ד ט"ז (7) וע"א 571/68, ינאי נ' מנפסלר (פס"ד כ"ג (1), 501).

עם זאת ראוי להצביע על כך שחוק הביטוח הלאומי מכיל הוראות אחדות הנוגעות לגושא זה.

כאמור, המחוקק גילה כוונה ברורה להתאים את החריג שבס' 3 (1) לפקודה להוראת פרק ג' של חוק הביטוח הלאומי. לאור זאת נראה שיש מקום לפרש את המונחים „מעביד“ ו„עובד“ שבס' 3 (1) לפקודה תוך התחשבות בפירוש שניתן למונחים אלו במסגרת חוק הביטוח הלאומי, ויתכן אף שיש להתחשב לשם כך בהגדרות המרחיבות שבחוק הביטוח הלאומי.⁸⁷

מובן מאליו שהחריג איננו חל מקום שהעובד איננו זכאי ליהנות מהביטוח לפי פרק ג' של חוק הביטוח הלאומי, והדבר עולה במישורין מלשון ס' 3 (1) לפקודה. החריג חל רק אם חבות המעביד כלפי עובדו מכוסה על ידי פרק ג' של חוק הביטוח הלאומי ובמידה שהוא מכוסה כאמור.⁸⁸ מכיוון שהביטוח לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי חל על „פגיעה בעבודה“⁸⁹ הרי שהתנאי לתחולת החריג הוא שמדובר בפגיעה בעבודה כמשמעותה בחוק הביטוח הלאומי.

18. התנאי לתחולת החריג הוא שמדובר בחבות מעביד כלפי עובדו. החריג לא יחול מקום שארעה לעובד תאונה בעבודה אך זו לא בגרמה על ידי מעבידו אלא על ידי אדם אחר. כך, גניח שיהודה נהג ברכב מנועי ופגע בשמעון שהוא עובד של פלוני. התאונה היתה לגבי שמעון (הנפגע) תאונה בעבודה במובן חוק הביטוח הלאומי. במקרה כזה אין מקום להחלת החריג לחובת הביטוח, שכן יהודה איננו מעבידו של הנפגע. שמעון הנפגע זכאי, אמנם, לתגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי אך תגמולים אלו אינם גורעים מאחריותו של יהודה בנויקין ואין בהם כדי לצמצם את חובת הביטוח המוטלת עליו. המוסד לביטוח לאומי זכאי לתבוע את יהודה מכוח זכות הסברוגציה העומדת למוסד.⁹⁰ ואף שמעון הנפגע זכאי לתבעו. מתביעתו של שמעון ינוכו, אמנם, התגמולים שקיבל או שהוא זכאי לקבל לפי חוק הביטוח הלאומי.⁹¹ אולם סה"כ הסכומים שיהודה חייב בתשלומם איננו מושפע על ידי תשלומי המוסד. במקרה זה חייב היה יהודה לרכוש ביטוח על פי הפקודה המכסה הן את אחריותו כלפי המוסד (התובע מכוח סברוגציה) והן את אחריותו כלפי הנפגע ביחס ליתרת הסכום.

19. שאלה נוספת מתעוררת ביחס לתחולת החריג לס' 3 (1) לפקודה על פגיעה של עובד אחד בחברו לעבודה. החריג קובע כי „אין חובה שהפוליסה חכסה – (1) חבות של מעביד בשל מוות או חבלת גוף של עובדו אם החבות מכוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי... ובמידה שהיא מכוסה כאמור“. החריג, לפי לשונו,

⁸⁷ ראה את הגדרת „עובד“ בס' 1 לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) וכן ס' 31 לחוק ואילך.

⁸⁸ אשר לקושי שמקורו בכך שחוק הביטוח הלאומי איננו מבטח מפני חבות של מעבידים ראה ס' 12 לעיל.

⁸⁹ ראה ס' 35 לחוק ואילך.

⁹⁰ נראה שהחבות כלפי המוסד אף היא טעונה ביטוח בנסיבות אלו. שכן המוסד תובע מכוח סברוגציה והוא זכאי ליהנות מהוראות הפקודה המבקשות להגן על הנפגע, שבנעליו עומד המוסד.

⁹¹ ראה ס' 11 לעיל.

מדבר בחבות של מעביד בגין פגיעה בעובדו, ולא בחבות של עובד אחד בשל מגיעה בחברו לעבודה.

אולם החריג הנ"ל שבסעיף 3 (1) לפקודה, החליף חריג שקדם לו ואשר היה קבוע בס' 6 (1) (ב) (1) לפקודה המקורית. החריג שבס' 6 (1) (ב) (1) לפקודה המקורית, אשר כאמור בוטל בינתיים, קבע כי אין חובה לבטח אחריות של המבוטח כלפי עובדו אם הפגיעה ארעה, "מתוך עבודתו ובהמשך עבודתו" של הנפגע אצל המבוטח. החריג שבס' 6 (1) (ב) (1) דיבר אף הוא על אחריות מעביד כלפי עובדו, ולא על אחריות של עובד אחד כלפי חברו לעבודה. אולם החריג הורחב, באמצעות הפסיקה, ונקבע שהוא חל גם על פגיעה של עובד אחד בחברו לעבודה, בתנאי שהמעביד (שהוא המעביד המשותף של שני העובדים) אחראי אחריות שלוחית למעשי העובד המזיק, וכן בתנאי שהפגיעה בעובד ארעה, "מתוך עבודתו ובהמשך עבודתו" אצל אותו מעביד.⁴² הפירוש המרחיב שניתן לחריג זה על ידי הפסיקה התבסס על כך שהפקודה איננה מחייבת לכסות את אחריותו האישית של הנהג,⁴³ ובמקום שהמעביד אחראי אחריות שילוחית למעשי עובדו, הנהג עבורו בכלי הרכב, ניתן להסתפק בביטוח המכסה את אחריות המעביד, והפקודה איננה מחייבת לכסות בנוסף לכך גם את אחריותו האישית של העובד.⁴⁴ במקרה כזה שבו אחריות המעביד (והיא בלבד) מכוסה על ידי ביטוח, הרי אם יפנה העובד הנפגע את תביעתו כלפי המעביד, ברור שיחול החריג, שכן מדובר באחריות מעביד כלפי עובדו. משום כך נאמר כי אין לקבוע דין שונה מקום שהעובד הנפגע העדיף להפנות תביעתו כנגד חברו לעבודה (המזיק הישיר) ולא כלפי המעביד האחראי אחריות שילוחית. שכן המזיק הישיר לא היה חייב, לפי הפירוש דלעיל, לכסות את אחריותו האישית על ידי ביטוח ודי בביטוח המכסה את אחריות המעביד (כל עוד המעביד אחראי אחריות שילוחית למעשי העובד). ממילא אין לומר שאחריותו כלפי חברו לעבודה נכללת בגדר ביטוח חובה. כן נאמר שאין הגיון להפלות לטובה עובד שנפגע על ידי עובד אחר שעבורו אחראי המעביד אחריות שילוחית, על פני עובד שנפגע במישרין על ידי המעביד עצמו.⁴⁵

20. בהקשר זה ניתן להצביע על גישה שונה שבאה לביטוי בפירוש שניתן לחריג שבס' 6 (1) (ב) (1) הנ"ל, בהשוואה לפירוש שניתן לחריג המנוסח בלשון זהה, כאשר אותו חריג נקבע בפוליסת ביטוח. פוליסות ביטוח רבות כללו בתוכן חריג, הדומה לחריג שבס' 6 (1) (ב) (1), ואשר בו נאמר כי החברה לא תהיה אחראית במקרה של מוות או חבלה גופנית, "לכל אדם המועסק על ידי המבוטח הנגרם

⁴² ע"א 519/60, המוסד לביטוח לאומי נ' בוכמן (פס"ד ט"ו, 2281).

⁴³ ראה *Lees v. Motor Insurers' Bureau* [1952] 2 All E.R. 511; *Ellis v. Hinds* [1947] 1 All E.R. 337; *Lister v. Romford* [1957] 1 All E.R. 125 וכן פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 182 ואילך.

⁴⁴ ראה את האסמכתאות הנזכרות בהערה 43 לעיל וכן *Scmtex v. Gladstone* [1945] 2 All E.R. 206.

⁴⁵ ע"א 519/60, המוסד לביטוח לאומי נ' בוכמן (פס"ד ט"ו, 2281, 2290—2291).

תוך ועקב עבודתו"⁴⁶. כן מכסות פוליסות ביטוח רכב, במקרים רבים, לא רק את אחריותו של בעל הפוליסה אלא גם את אחריותם של אנשים נוספים שהוגדרו בפוליסה. נניח, אם כן, שהפוליסה כיסתה הן את אחריות בעל הפוליסה והן את אחריות עובדיו כשהם נוהגים ברשותו בכלי הרכב. במקרה כזה אם פגע עובד של בעל הפוליסה שעה שנהג במהלך עבודתו בכלי הרכב בעובד אחר, הרי שלפי הפירוש שניתן לס' 6 (1) (ב) (1) לעיל לא גכללה הפגיעה בגדר חובת ביטוח⁴⁷, וזאת בין אם מדובר בחבות העובד המזיק ובין אם מדובר בחבותו של המעביד המשותף. לעומת זאת, נפסק כי לצורך פירוש הפוליסה יש להבחין בין המעביד לבין העובד שנהג בכלי הרכב. הפוליסה אמנם, איננה מכסה את אחריות המעביד כלפי העובד אשר נפגע⁴⁸, אך אחריות העובד המזיק כלפי הנפגע מכוסה על ידי הביטוח. שכן הנפגע איננו מועסק על ידי המזיק הישיר, והחריג שבפוליסה איננו חל על אחריות המזיק הישיר כלפי הנפגע⁴⁹.

21. קיימת אפשרות שבתי המשפט יפרשו את החריג שבס' 3 (1) לפקודה בדרך הדומה לזו שפורש החריג שקדם לו ואשר היה קבוע בס' 6 (1) (ב) (1) לפקודה (ס' 19 לעיל). באמצעות פירוש זה ניתן יהיה להחיל את החריג לא רק על חבות המעביד כלפי עובדו, אלא גם על חבות של עובד כלפי חברו לעבודה. תחולת החריג תהיה מותנית בכך ששני העובדים (המזיק והנפגע) הועסקו אצל אותו מעביד, שהמעביד אחראי למעשי העובד המזיק, וכן שהחבות כלפי העובד הנפגע מכוסה על ידי פרק ג' של חוק הביטוח הלאומי ובמידה שהיא מכוסה כאמור⁵⁰. ניתן להמוך בפירוש זה בהסתמך על הוראות ס' 82 לפק' הנויקין (נוסח חדש). הסעיף כולל, בין היתר, הוראה השוללת את זכות הסברוגציה של המוסד לביטוח לאומי כלפי מעבידו של הנפגע ביחס לגימלאות⁵¹ המשתלמות לנפגע לפי חוק הביטוח הלאומי בגין פגיעה בעבודה⁵². לצורך סעיף זה מוגדר המונח „מעביד” בס' 80 (ב) לפק' הנויקין כמי ש„חייב לפי החוק (היינו חוק הביטוח הלאומי) בתשלום דמי ביטוח בעד המבוטח, לרבות מי שהמעביד אחראי למעשיו לפי סעיף 13

⁴⁶ דוגמא לחריג מסוג זה בפוליסת ביטוח ראה ע"א 270/61, עיריית חיפה נ' „הסנה” (פס"ד ט"ו, 1849).

⁴⁷ בהנחה שהפגיעה היתה „מתוך עבודתו ובהמשך עבודתו” של הנפגע אצל המעביד המשותף.

⁴⁸ אחריות זו תהיה, בדרך כלל, מכוסה על ידי פוליסה לביטוח אחריות מעבידים (אם המעביד רכש ביטוח כזה). בנושא זה של „התאמת” ביטוח מעבידים וביטוח רכב ראה גם להלן ס' 23 ואילך.

⁴⁹ ראה את פסק דינו של השופט ח. כהן בע"א 270/61, עיריית חיפה נ' הסנה (פס"ד ט"ו, 1849), וכן ע"א 209/65, הסנה, חברה לביטוח בע"מ נ' רייף (פס"ד כ' (2), 393, 398) -1 Richards v. Cox [1949] 2 All E.R. 624.

⁵⁰ אשר לקושי שמקורו בכך שהביטוח הלאומי מהווה ביטוח ישיר של הנפגע ואיננו מכסה חבות של אדם כלשהו כלפי הנפגע ראה ס' 12 לעיל.

⁵¹ המונח „גמלאות” מוגדר בס' 82 (ב) לפק' הנויקין.

⁵² ס' 80 (ג) לפק' הנויקין.

לפקודה זו⁵³. העובדים אשר למעשיהם אחראי המעביד נהגים, איפוא, מהעובדה שחברם לעבודה אשר נפגע על ידם זכאי לתגמולים לפי חוק הביטוח הלאומי. שכן תגמולים אלו מפחיתים את אחריותם בנוזיקין כשם שהם מפחיתים את אחריות המעביד כלפי העובד הנפגע. כך נגיח ששמעון המועסק על ידי ראובן, פגע במהלך עבודתו בלוי העובד אף הוא אצל ראובן. התאונה אירעה עקב רשלנותו של שמעון והנוק שנגרם ללוי מסתכם (לפי כללי ההערכה המקובלים בדיני נזיקין) בסך 10 אלפים ל"י. התאונה היתה לגבי לוי תאונה בעבודה במובן חוק הביטוח הלאומי ולאור זאת שולמו לו על ידי המוסד לביטוח לאומי תגמולים בסך 3 אלפים ל"י. תשלום זה גורר הפחתת אחריותם של שמעון (העובד המזיק) וראובן (המעביד) האחראי אחריות שלוחית למעשי שמעון כלפי הנפגע, באופן שהם חייבים לשלם לו סך 7 אלפים ל"י בלבד⁵⁴. ואילו המוסד לביטוח לאומי איננו זכאי לתבוע מראובן ואף לא משמעון את החזרת הסך הנ"ל של 3 אלפים ל"י⁵⁵. התוצאה היא שהן אחריות המעביד והן אחריותו של העובד המזיק יועמדו על סך 7 אלפים ל"י בלבד⁵⁶. לאור זאת הגיוני הדבר שהחריג הכלול ברישא של ס' 3(1) יחול גם על אחריות עובד אחד כלפי חברו לעבודה ובלבד שהמעביד המשותף אחראי למעשי העובד המזיק.

22. ענין נוסף שניתן להזכיר בהקשר זה נוגע לתביעה אפשרית של המוסד לביטוח לאומי נגד מעביד לפי ס' 185(א) לחוק. סעיף זה קובע כדלקמן:

„לא גרשם מעביד בהתאם לתקנות על פי סעיף 193 או לא שילם במועד התשלום את דמי הביטוח בעד עובד פלוני, ולפני הרישום או אחרי מועד התשלום ולפני סילוק הפיגורים, קרה לעובד מקרה המזכה לגימלה רשאי המוסד לתבוע מהמעביד סכום השווה לגימלאות בכסף ששילם המוסד, או שהוא עתיד לשלמן, ואת השווי הכספי של גימלאות בעין שניתנו לזכאי לגימלה בקשר לאותו מקרה“.

הסעיף מקנה למוסד עילת תביעה נגד מעביד שהפר את הוראות החוק בדבר רישום או תשלום דמי ביטוח. זכות זו איננה מבוססת על סברוגציה אלא הינה זכות סטטוטורית עצמאית ואין היא מושחתת על כך שהמעביד אחראי בנוזיקין כלפי העובד הנפגע⁵⁷. מכוח ס' 185 הנ"ל זכאי המוסד לתבוע מעביד אשר לא שילם דמי

⁵³ ס' 13 לפק' הנוזיקין קובע את אחריות המעביד למעשי עובדיו. לפירוש ס' 80(ב) לפק' הנוזיקין ולהגנה המוענקת לעובד מכוח סעיף זה בפני תביעת סברוגציה של המוסד לביטוח לאומי ראה ע"א 426/63, המוסד לביטוח לאומי נ' זינגר (פס"ד י"ח (2), 229).

⁵⁴ הדבר נאמר מפורשות בס' 80(א) לפק' הנוזיקין (נוסח חדש).

⁵⁵ ראה ס' 80 לפק' הנוזיקין (נוסח חדש), ע"א 426/63, המוסד לביטוח לאומי נ' זינגר (פס"ד י"ח (2), 299).

⁵⁶ אשר למקרה שבו אחראים לתאונה הן מעבידו של הנפגע והן צד שלישי ראה הערה 26 לעיל.

⁵⁷ לעומת זאת, זכות התביעה של המוסד לפי ס' 150 לנוסח המשולב של חוק הביטוח הלאומי הינה זכות סברוגציה. בתביעה זו עומד המוסד בנעלי העובד שנפגע ואשר זכה לגימלה לפי חוק הביטוח הלאומי. ראה ס' 11 לעיל.

ביטוח עבור עובדיו, גם אם התאונה לעובד אירעה שלא באשמת המעביד וגם אם לא היתה לעובד הנפגע עילת תביעה כנגד מעבידו ביחס לפגיעה שאירעה לו. נניח אם כן שעובד נפגע במהלך עבודתו על ידי רכב מנועי נהוג בידי מעבידו. אחריות המעביד כלפי העובד היא לדעתנו אחריות החייבת ביטוח מכוח ס' 3 לפקודה⁶⁸. אך נניח שהתאונה לא ארעה כלל באשמת המעביד, והמעביד איננו אחראי בנויקין כלפי העובד הנפגע. דא עקא שהמעביד לא נרשם ולא שילם דמי ביטוח למוסד לביטוח לאומי. במקרה כזה עומדת למוסד לביטוח לאומי מכוח ס' 185 לחוק הביטוח הלאומי זכות תביעה נגד המעביד בסכום השווה לגימלאות המשתלמות לעובד. העובדה שהמעביד איננו אחראי בנויקין לא תשמש לו הגנה בפני תביעה סטטוטורית זו. אנו נוטים לדעה כי אחריות המעביד לפי ס' 185 כלפי המוסד איננה אחריות הנובעת משימוש ברכב מנועי במוכן הפקודה, וזאת אף שבדוגמה שהובאה לעיל, נפגע העובד על ידי רכב מנועי. שכן הגורם הקובע, או הסיבה המכרעת להטלת אחריות על המעביד היא אי-רישום ואי-תשלום דמי ביטוח (ולא השימוש ברכב המנועי)⁶⁹. אך מכל מקום ניתן לומר שמכיוון שהמוסד לביטוח לאומי אחראי כלפי העובד (חרף אי-תשלום דמי הביטוח על ידי מעבידו) הרי שלפי ס' 3 (1) לפקודה לא קיימת חובת ביטוח של אחריות המעביד כלפי המוסד לפי ס' 185 לחוק הביטוח הלאומי⁶⁰.

חבות של מעביד בשל פגיעה בעובדו המכוסה על ידי ביטוח מרצון
23. ס' 3 (1) לפקודה כולל בחובו חריג נוסף המתייחס לביטוח מרצון של אחריות המעביד בגין פגיעה בעובדיו. להלן ציטוט הקטע הרלבנטי לחריג זה:

⁶⁸ כפוף לחריגים שבס' 3 (1), אולם הואיל ומדמי הפיצויים שהעובד זכאי להם יש לנכות את תגמולי הביטוח הלאומי, הרי שאחריות המעביד כלפי העובד (ובעקבות זאת אחריות המבטח של המעביד) תופחת בהתאם לכך. כן הבענו (ס' 13-14 לעיל) את הדעה שמשמעות החריג הרלבנטי לעניין זה, בס' 3 (1) לפקודה, היא שאין חובה לבטח את אחריות המעביד לגבי אותו חלק מדמי הפיצויים בנויקין „המכוסה” על ידי התגמולים המשתלמים על ידי המוסד, מה גם שלגבי חלק זה של דמי הפיצויים לא קיימת אחריות בנויקין.

⁶⁹ לפי גישה זו לא יהיה המבטח אחראי כלפי המעביד לפי פוליסת רכב המבטחת את המעביד בפני אחריות הנובעת משימוש באותו רכב ביחס לסכומים שהמעביד חייב לשלם למוסד לביטוח לאומי לפי ס' 185 הנ"ל.

⁶⁰ מה הדין אם במקרה כזה בוחר העובד שלא לתבוע את המוסד לביטוח לאומי ולהפנות את התביעה רק נגד מעבידו? מקום שהמעביד אחראי בנויקין מוטל, בדרך כלל, על העובד לתבוע את המוסד במסגרת חובתו להקטין את הנזק (ס' 15 לעיל). אולם תביעה של העובד נגד המוסד איננה מקטינה את נזקו של המעביד מקום שהמעביד חייב להחזיר למוסד את שווי הגמלאות על יסוד האמור בס' 185 לחוק. ובמקרה כזה לא יוכל המעביד להתלונן על כך שהעובד לא תבע את המוסד. למרות זאת אנו נוטים לדעה שאף במקרה זה אין חובה לבטח אחריות המעביד לתשלום של אותו חלק מדמי הפיצויים שניתן לכסותו על ידי תשלומי המוסד. שכן העובד זכאי לגבות סכומים אלו מהמוסד, ואילו זכות התביעה של המוסד נגד המעביד לפי ס' 185 איננה נכללת, לדעתנו, בחובת הביטוח.

„ואולם אין חובה שהפוליסה תכסה –

(1) תבות של מעביד בשל מוות או חבלת גוף של עובדו, אם התבות מכוסה...
על ידי ביטוח מרצון, ובמידה שהיא מכוסה כאמור;”

מטרתו של חריג זה היא, כנראה, לאפשר למעבידים ולחברות הביטוח להתאים את פוליסות ביטוח אחריות מעבידים ופוליסות רכב, באופן שביטוח אחריות בפני פגיעה בעובדים יכלול בפוליסת אחריות מעבידים ויוצא מפוליסת רכב. יצויין שפוליסת אחריות מעבידים סטנדרטית, בנוסח המקובל בארץ, חלה על אחריות המעביד כלפי עובדיו שמקורה בשימוש ברכב מנועי כשם שהיא חלה על אחריות שמקורה ברשלנות או הפרת חובה סטטוטורית שאין להן קשר לשימוש ברכב. במלים אחרות, פוליסת ביטוח אחריות מעבידים איננה מכילה, בדרך כלל, חריג המשחרר את המבטח מאחריות במקרה של פגיעה בעובד שמקורה בשימוש ברכב מנועי.

מכאן שאם יש בידי המעביד ביטוח אחריות מעבידים המכסה גם אחריות הנובעת משימוש ברכב מנועי, הרי שלצורך הפקודה הוא רשאי להסתפק בפוליסת רכב שאיננה מכסה את אחריותו בגין פגיעה בעובדיו (בתנאי, כאמור, שאחריות זו מכוסה על ידי הפוליסה לביטוח אחריות מעבידים).

עם זאת, הפקודה איננה מדברת בביטוח מעבידים אלא ב„ביטוח רצון“. החריג יחול, איפוא, גם במקרה שבו מכוסה אחריות המעביד כלפי עובדו בביטוח מרצון כלשהו, ולא דוקא בביטוח אחריות מעבידים.⁶¹

24. המחוקק הדגיש כי החריג חל לא רק אם קיים ביטוח מרצון ביחס לחבות המבוטח בשל פגיעה בעובדו אלא גם „במידה שהיא (החבות) מכוסה כאמור“. מכאן שאם הביטוח מרצון מוגבל בהיקפו או בתחולתו יש לדאוג לכך שהפוליסה תכסה את אותה אחריות כלפי עובדי המבוטח שאינה נכללת בגדר הביטוח מרצון. כך, נגיה, שבידי המעביד ביטוח מרצון המכסה את אחריותו כלפי עובדיו במהלך עבודתם אצלו. במקרה כזה מותר לקבוע בפוליסה לפי הפקודה חריג לפיו הפוליסה איננה מכסה את אחריות המעביד כלפי עובדיו שנפגעו במהלך עבודתם אצלו. אך הפוליסה לפי הפקודה צריכה לכסות את אחריות המעביד בגין פגיעה בעובדיו, עקב שימוש ברכב מנועי, שלא במהלך עבודתם אצלו. כמו כן אם מוגבל הביטוח מרצון בסכום, יש לכלול בפוליסה לפי הפקודה ביטוח אחריות בגין פגיעה בעובדים ביחס לסכומים שאינם מכוסים על ידי הביטוח מרצון.

25. כאמור, החריג מדבר ב„ביטוח מרצון“ ואיננו מוגבל לביטוח מעבידים. נראה שהמונח „ביטוח מרצון“ מתייחס לביטוח אחריות שנעשה על ידי המעביד מרצונו ומבלי שהיה חייב לערוך ביטוח כזה מכוח הדין. מבהינת מינות ספק אם „ביטוח מרצון“ הוא, אמנם, מונח מתאים. שכן אם על סמך אותו ביטוח נקבע חריג בפוליסה הממלאת את דרישות הפקודה, שוב קשה לראות בו „ביטוח מרצון“ אלא ביטוח שהמבוטח חייב היה לעשותו אם תפץ לקבוע את אותו חריג בפוליסה שהוצאה לפי דרישות הפקודה.

⁶¹ בקשר למונח „ביטוח מרצון“, ראה ס' 25 להלן.

נראה שכוונת המונח „ביטוח מרצון“ היא לביטוח שאיננו ממלא אחר דרישות הפקודה. שאילו היה הביטוח ממלא אחר דרישות הפקודה לא היה זה ביטוח מרצון אלא ביטוח חובה⁶² ובס' 3 (1) לפקודה נקבע שאם בחר מעביד לבטח, מרצונו, את אחריותו בגין פגיעה בעובדיו בביטוח שאיננו ממלא אחר דרישות הפקודה, הרי שיש באותו ביטוח מרצון משום היתר לקביעת חריג בפוליסה המוצאת לפי דרישות הפקודה. חריג זה יוכל לקבוע שהביטוח לפי הוראות הפקודה איננו מכסה את חבות המעביד כלפי עובדיו כל עוד חבות זו מכוסה על ידי ביטוח מרצון. ראוי להדגיש שביטוח מרצון (היינו ביטוח שלא נערך לפי דרישות הפקודה), איננו יכול בשום פנים לשמש תחליף מלא לפוליסה לפי הפקודה. הביטוח מרצון יכול רק לשמש היתר לקביעת החריג אשר נזכר לעיל. לדוגמא, בניית שחברת ביטוח פלוגית הורשתה לעסוק בישראל בעסקי ביטוח אחריות מעבידים אך לא הורשתה לעסוק בעסקי ביטוח רכב מנועי⁶³. החברה ביטחה מעביד פלוגי נגד אחריות מעבידים (לרבות ביטוח אחריות בגין פגיעה בעובדים עקב שימוש ברכב מנועי) וכן ערכה לו ביטוח נוסף המכסה כל אחריות הנובעת משימוש ברכב מנועי השייך לאותו מעביד⁶⁴.

הביטוח השני אשר נערך מכסה, איפוא, את כל אותן החביות שדורשת הפקודה לכסות. אולם אין זה ביטוח הממלא אחר דרישות הפקודה שכן לא הוצא על ידי מבטח מורשה⁶⁵. משום כך יהיה בעל הרכב חייב לרכוש פוליסה הממלאה אחר דרישות הפקודה הרף העובדה שבדיו ביטוח אחר המכסה אותן חביות. לעומת זאת יכול כל אחד משני הביטוחים, שנערכו על ידי חברת הביטוח שלא היתה בגדר „מבטח מורשה“ במובן הפקודה, לשמש היתר למעביד לרכוש פוליסה לפי דרישות הפקודה אשר בה יקבע חריג המשחרר את חברת הביטוח שהוציאה את הפוליסה לפי דרישות הפקודה, מאחריות בגין פגיעה בעובד של המבוטח (שכן סיכון זה מכוסה על ידי „ביטוח מרצון“).

דוגמא נוספת בכיוון זה יוכל לשמש המקרה שבו ערך אדם ביטוח בעל-פה נגד אחריות הנובעת משימוש ברכב מנועי (לרבות אחריות בגין פגיעה בעובדיו).

⁶² מקום שיש בידי אדם פוליסה אחת לפי הפקודה, והוא רוכש פוליסה נוספת לפי הפקודה ביחס לאותם סיכונים, ניתן, אולי, לומר שהביטוח השני הוא „ביטוח מרצון“ שכן המבוטח לא היה חייב לרכוש ביטוח זה. אך נראה שהחריג איננו מתייחס למקרה שבו הביטוח הנוסף הוא ביטוח לפי הפקודה.

יצוין כי מאז ומתמיד ניתן היה „לפצל“ את הביטוח בין מספר פוליסות לפי הפקודה, המבטחות כל אחת חלק מהסיכונים שהמבוטח חייב לכסות. ובעניין זה אין כל חידוש, מה גם שחלוקה כזו בין הפוליסות איננה צריכה להעשות דווקא לפי הקווים שמתווה החריג (היינו היא איננה צריכה להיות מוגבלת לנושא של אחריות מעביד בגין פגיעה בעובדו). ראה ע"א 346/56, ונגר נ' ברנר (פס"ד י"א, 934, 939).

⁶³ ראה ס' 7 לנוסח החדש של פק' ביטוח כלי רכב.

⁶⁴ הביטוח הנוסף מכסה, איפוא, אחריות כלפי כל צד שלישי (ולאו דווקא עובדים של המבוטח).

⁶⁵ מלשון ס' 3 לפקודה ברור שנדרש כי הפוליסה תוצא על ידי מבטח מורשה. וראה גם ס' 7 לפקודה והגדרת „מבטח“ שבס' 1 לפקודה.

ביטוח בעל פה (ללא מסמך כתוב) איננו ממלא, לדעתנו, את דרישות הפקודה⁶⁶, ולא יוכל לשמש תחליף לפוליסה הממלאה את דרישות הפקודה. אולם על יסוד ביטוח זה, ובהנחה שניתן להוכיחו⁶⁷, ניתן יהיה לקבוע בפוליסה חריג הפוטר את המבוטח לפי הפקודה מאחריות בגין פגיעה בעובד המבוטח.

26. חריג זה איננו משיבוע רצון כלל והוא מעורר מספר שאלות. להצדקת החריג ניתן לומר שמטרת המחוקק היא להבטיח שהצד השלישי (הנפגע) יוכל לממש את זכותו לפיצויים. ואם סיכויי הגביה מובטחים באמצעות ביטוח מרצון אין צורך לדרוש דווקא ביטוח הממלא את דרישות הפקודה. אולם אם כך הדבר, נשאלת השאלה מדוע מוכר אותו ביטוח מרצון, כתחליף לביטוח לפי הפקודה, רק לגבי נושא אחד ספציפי (אחריות מעביד בגין פגיעה בעובדיו) ולא במקרים אחרים. קושי נוסף נעוץ בכך שהיתרונות המיוחדים שהעניקה הפקודה לצד השלישי (הנפגע) מוגבלים, לפחות בחלקם, למסגרת של ביטוח חובה, ולפוליסות שהוצאו לפי הוראות הפקודה. כך הדבר, למשל, לפי סעיפים 14 ו-15 לנוסח החדש של הפקודה המפרטים רשימה של תנאים והגבלות, אשר אם נקבעו בפוליסה שהוצאה לפי ס' 3 לפקודה, אין להם תוקף כלפי הצד השלישי, לגבי חבות טעונת ביטוח⁶⁸. נמצא שאם חבות המעביד בגין פגיעה בעובדו איננה נכללת בביטוח מרצון, הרי שהחבות נכללת בגדר חובת הביטוח. משום כך יש לכסותה בפוליסה המוצאת לפי דרישות הפקודה, ובמקרה כזה יהא העובד הנפגע זכאי ליהנות מהוראות סעיפים 14 ו-15 הנ"ל. לעומת זאת אם חבות המעביד בגין הפגיעה בוטחה באמצעות ביטוח מרצון (והוצאה מהפוליסה לפי דרישות הפקודה) לא יוכל התובע ליהנות מהוראות סעיפים אלו.

27. שאלת פירוש מונחים אלו של „מעביד“ ו„עובד“ נזכרה בס' 17 לעיל. עם זאת נראה שפירוש מונחים אלו, לצורך החריג של „ביטוח מרצון“, צריך להעשות בעיקרו על יסוד הדין הכללי ומבלי ליחס משקל מיוחד להגדרות שבחוק הביטוח הלאומי. שכן ביחס לחריג של „ביטוח מרצון“ אין כל כוונת התאמה לחוק הביטוח הלאומי.

ראוי לשים לב לכך שהחריג איננו מותנה בכך שהתאונה ארעה במהלך העבודה או עקב העבודה. לפי לשונו של החריג די בכך שמדובר בחבות של מעביד

⁶⁶ הדבר נובע מס' 2 לפקודה המורה שאין להשתמש ברכב מנועי בדרך ציבורית ללא פוליסה בת תוקף לפי דרישות הפקודה. היינו מדובר ב„פוליסה“ שהיא תווה בכתב המכיל את תנאי הביטוח. אמנם, בס' 1 לפקודה מוגדרת פוליסה ככוללת גם כתב כיסוי וכתב כיסוי זמני, וסעיף 10 לפקודה מתיר הוצאת כתב כיסוי זמני לתקופה שלא תעלה על 30 יום. אך בכל המקרים הללו מדובר במסמך כתוב. ונראה שביטוח בעל פה, ללא כל מסמך בכתב, איננו ממלא את דרישות הפקודה.

⁶⁷ למשל, באמצעות הודאת המבטח. בדבר דרישות הכתב ביחס לחווי ביטוח ראה ע"א 13/67, בהן בע"מ נ' רונצוויג (פס"ד כ"ב (1), 569) וכן שאגן, תווה ביטוח ושינויו — בכתב או בעל פה (הפרקליט כ"ג, 452), ופרידמן, דרישת הכתב ביחס לחוזה ביטוח (הפרקליט כ"ד, 52).

⁶⁸ סעיפים 14 ו-15 לנוסח החדש מקבילים לסעיפים 9 ו-12 של הפקודה המקורית. לגבי סעיפים אלו ראה פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 55 ואילך ועמ' 62 ואילך.

בשל מוות או חבלת גוף של עובדו, בתנאי, כמובן, שחבות זו מכוסה על ידי „ביטוח מרצון”⁶⁹. אולם מקום שהביטוח מרצון מוגבל, דרך משל, לתאונות שארעו לעובד במהלך עבודתו, נדרש שהפוליסה לפי הפקודה תכסה את האפשרויות האחרות של תאונה לעובד. הפוליסה לפי הפקודה צריכה, איפוא, לכסות את אחריות המעביד בגין שימוש ברכב מנועי בדרך ציבורית ולכלול ביטוח אחריות בגין תאונות שארעו עקב כך לעובד שלא במהלך עבודתו. אולם מותר לקבוע בפוליסה לפי הפקודה חריג המשחרר מאחריות בגין תאונות במהלך העבודה, שכן תאונות אלו מכוסות על ידי ביטוח מרצון. במלים אחרות, יש צורך להתאים את החריג לפוליסה לפי הפקודה להיקף ביטוח האחריות הניתן למעביד בביטוח מרצון בגין אחריות כלפי עובדיו הנובעת משימוש ברכב מנועי בדרך ציבורית. דבר זה עולה במישורין מלשון הפקודה שכן המחוקק מדגיש כי החריג חל אם קיים ביטוח מרצון ובמידה שחבות המעביד כלפי עובדו מכוסה על ידי אותו ביטוח.

מבחינה עקרונית, אין מגיעה לכך שהפוליסה לפי הפקודה תמנע מלהגדיר את היקף החריג ותסתפק בהעתקת לשון החריג שבחוק. ניתן יהיה, איפוא, לקבוע בפוליסה המוצאת לפי הפקודה כי היא איננה מכסה חבות של מעביד בשל מוות או חבלת גוף של עובדו אם החבות מכוסה על ידי ביטוח מרצון ובמידה שהיא מכוסה כאמור⁷⁰.

28. חריג זה דוגמת קודמו (ס' 19 לעיל) מעורר את השאלה האם הוא חל גם על אחריות של עובד אחד כלפי חברו לעבודה. החריג לפי לשונו קובע כי –

„אין חובה שהפוליסה תכסה – (1) חבות של מעביד בשל מוות או חבלת גוף של עובדו, אם החבות מכוסה... על ידי ביטוח מרצון ובמידה שהיא מכוסה כאמור”.

מדובר, איפוא, בחבות של מעביד בגין פגיעה בעובדו ולא בחבות של עובד אחד בשל פגיעה בחברו לעבודה. עם זאת, קיימת אפשרות להחיל את אותו הלך מחשבה שהביא לפירוש המרחיב של החריג שבס' 6 (1) (ב) (i) לפקודה המקורית⁷¹, גם על החריג שבפנינו. על פי פירוש זה משתרע החריג לא רק על אחריות מעביד בשל פגיעה בעובדו אלא גם על פגיעה של עובד אחד בחברו לעבודה, בתנאי

⁶⁹ עם זאת שאלה היא אם, אמנם, זו היתה כוונת המחוקק. גניח דרך משל שפלוגי עובד אצל ראובן עד שעות הצהריים. בערב בעת שראובן נסע במכוניתו פגע בפלוגי שהיה בדרכו לבית קולנוע, בנסיבות שלא היה להן כל קשר לעבודה. היתואר שאחריות ראובן כלפי פלוגי לא תכלול במסגרת חובת הביטוח, אפילו מכוסה אחריות זו על ידי ביטוח מרצון? מלשון החוק נראה כאילו התשובה לשאלה זו היא חיובית, אך קשה להניח שהמחוקק התכוון למקרה מסוג זה שארע בנסיבות שאין להן כל קשר ליחסי מעביד-עובד.

⁷⁰ קיימת אפשרות שהחריג ינקוט בלשון „ביטוח אחר” במקום ביטוח מרצון. אלא שבמקרה כזה יחול החריג גם אם הביטוח הנוסף הוא ביטוח לפי הפקודה (השווה ס' 25 לעיל). למקרה ששתי הפוליסות מכילות חריג בדבר ביטוח נוסף המכסה את אותו סיכון ראה פרידמן, ביטוח כלי רכב, עמ' 286 ואילך.

⁷¹ חריג זה בוטל בינתיים והוחלף על ידי החריג הקבוע כיום בס' 3 (1) לנוסח החדש של הפקודה. ראה ס' 19 לעיל.

שהמעביד אחראי אחריות שילוחית למעשי העובד המזיק, ובתנאי נוסף שאחריות המעביד כלפי העובד שגפגע מכוסה על ידי ביטוח מרצון.⁷²

29. במסגרת הדיון בתריג הראשון שבס' 3 (1) לפקודה, עמדנו על ההבחנה בין הפירוש שניתן לתריג במסגרת הפקודה לבין הפירוש שניתן לאותו תריג המנוסח באותה לשון כשהוא נכלל בפוליסת ביטוח לפי הוראות הפקודה (ראה ס' 29 לעיל). אם יהילו אותה גישה על התריג שלפנינו תושג תוצאה דומה. חובת הביטוח על פי הפקודה לא תשתרע על חבות עובד אחד בשל פגיעה בחברו לעבודה, אם המעביד אחראי אחריות שילוחית למעשי העובד, ובמידה שאחריות המעביד מכוסה על ידי ביטוח מרצון. לעומת זאת, עשויה הפוליסה לכסות את אחריותו האישית של העובד המזיק בגין פגיעה בחברו לעבודה. כך, נגיה שבפוליסה שהמעביד רכש לפי הוראות הפקודה נקבע כי היא מכסה את אחריות בעל הפוליסה בגין שימוש ברכב מנועי מסויים וכן את אחריותו של כל אדם הנוהג ברכב ברשות בעל הפוליסה. כן נניח שנקבע כי אין היא מכסה את אחריות המבוטח בשל מוות או חבלת גוף של עובדו אם הפגיעה מכוסה על ידי ביטוח מרצון ובמידה שהיא מכוסה כאמור. במקרה כזה יפורש התריג בפוליסה כלשונו ויחילו אותו בנפרד על בעל הפוליסה ועל מי שנוהג ברשותו. אחריות בעל הפוליסה בגין פגיעה בעובדו לא תכלול, איפוא, במסגרת ביטוח חובה ואף לא במסגרת הפוליסה שהוצאה לו לפי הפקודה, אם אחריותו מכוסה על ידי ביטוח מרצון. כמו כן, אחריותו של עובד אחד של בעל הפוליסה שנהג ברכב המנועי ברשותו כלפי עובד אחר של אותו מעביד לא תכלול אף היא במסגרת חובת הביטוח, אם המעביד אחראי למעשי העובד המזיק אחריות שילוחית, ובמידה שאחריות המעביד מכוסה על ידי ביטוח מרצון. לעומת זאת, אחריותו האישית של העובד המזיק כלפי חברו לעבודה, תהיה מכוסה, בנסיבות אלו, על ידי הפוליסה הג'ל, חרף העובדה שהסיכון איננו נכלל במסגרת חובת הביטוח. הטעם לכך הוא שהתריג לפוליסה לא יפטור את החברה המבטחת מאחריות כלפי העובד המזיק. התריג מדבר על אחריות המבוטח כלפי עובדו, ואילו האדם שגפגע לא היה עובד של המזיק הישיר, אלא שניהם (היינו המזיק והגניוק) היו עובדים של אותו מעביד.⁷³ לענין זה חשיבות מעשית מרובה, שכן פוליסת אחריות מעבידים, מכסה בדרך כלל, רק את אחריות המעביד עצמו כלפי עובדיו, אך לא את אחריותו של עובד של אותו מעביד הפוגע בחברו לעבודה. לעומת זאת מכסה פוליסת רכב, בדרך כלל, לא רק את אחריותו של בעל הפוליסה אלא גם את אחריותו האישית של האדם הנוהג בכלי הרכב. נניח אם כן שמעביד פלוגי רכש ביטוח אחריות מעבידים וכן ביטוח אחריות לפי הפקודה בגין השימוש במכוניתו. הביטוח לפי הפקודה כיסה לא רק את אחריות המעביד אלא גם את אחריותם של אלו הנוהגים במכונית ברשותו. אך הביטוח לפי הפקודה כלל תריג המשחרר את חברת הביטוח

⁷² השווה ע"א 519/60, המוסד לביטוח לאומי נ' בוכמן (פס"ד ט"ו, 2281) וס' 19–21 לעיל. ואולי יש מקום להחיל פירוש זה לא רק על פגיעה של עובד אחד בחברו לעבודה, אלא על כל מקרה שבו אחראי מעבידו של העובד הנפגע אחריות שילוחית למעשי המזיק.

⁷³ ראה ס' 20 לעיל.

מאחריות במקרה שאחריות המבוטח מכוסה על ידי ביטוח מרצון⁷⁴. כך נניח שעובד אחד נהג במכונית ופגע מתוך רשלנות בחברו לעבודה. התאונה ארעה במהלך עבודתם של המזיק והניזוק אצל המעביד המשותף. העובד המזיק והמעביד אחראים כלפי העובד שנפגע. החברה שהוציאה את הפוליסה של אחריות מעבידים מכסה את אחריות המעביד כלפי הניזוק, אך לא את אחריותו של העובד המזיק. במקרה שחברה זו תשא בתשלום דמי הנוק, היא עשויה לתבוע מכוח סברונגציה את העובד המזיק⁷⁵. נשאלת השאלה אם במקרה כזה מכוסה אחריות העובד המזיק על ידי פוליסת הרכב חרף העובדה שפוליסה זו מכילה חריג הפוטר את המבטח מאחריות במקרה שאחריות המבוטח מכוסה על ידי ביטוח מרצון. הגישה שבאה לביטוי בפסק דינו של השופט כהן בע"א 270/61 עירית חיפה נ' הסנה ובפסק דינו של השופט ברנזון בע"א 209/65 הסנה נ' רייף מחייבת להשיב על שאלה זו בחיוב. היינו העובד המזיק זכאי לשיפוי על יסוד פוליסת הרכב. החריג לפוליסה זו איננו חל על העובד המזיק שכן אחריותו של עובד זה איננה מכוסה על ידי ביטוח אחריות המעבידים⁷⁶.

⁷⁴ בדוגמא זו השתמשתי במונח „ביטוח מרצון” המתאים ללשון ס' 3 (1) לפקודה. אולם השאלה עלולה להתעורר גם במקרה שהפוליסה משתמשת במונח „ביטוח אחר”. החריג המשתרר את המבטח מאחריות במקרה שקיים „ביטוח אחר” הוא גפוץ למדי. ראה הערה 70 לעיל.

⁷⁵ השווה: *Lister v. Romford* [1957] 1 All E.R. 125.

⁷⁶ ראה גם ס' 20 לעיל. לעומת זאת מכוסה אחריות המעביד על ידי הפוליסה לביטוח אחריות מעבידים, ומשום כך לא יהיה המעביד עצמו זכאי לשיפוי לפי פוליסת הרכב בגין אחריותו בשל תאונה שבה נפגע אחד מעובדיו.